

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 285 - תשפ"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

האם יש להמנע מלהרוג חרק בדרך של ריסוס משום צער בעלי חיים?

מי שמוזוג זיווגים יודע

איזה אחות היא המקודשת

שמעתי ממר"ר מרן ראש הישיבה הגרב"ד פוברסקי שליט"א (שהכיר היטב בהיותו יליד ברנוביץ את הגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד שהיה אף חברותא של אביו מרן הגר"ד זצ"ל, ואף החזיק את נר ההבדלה בהיותו ילד בהבדלה שעשה הגר"א בביתו לאחר התפילה בישיבה) שסיפר לו הרב מפוניבז' זצ"ל שלמד חברותא עם הגר"א ו בטלז ואח"כ בראדין, ובאחד הימים בטעלז הם למדו יחד את הסוגיא של קידוש אחת משתי אחיות, דנותן גט לשתייהן מספק.

ואמר הרב מפוניבז' דהוי ספק שאפי' בשמים אינם יודעים איזה אחות היא המקודשת, והתרעם רבי אלחנן על דבריו ואמר דישתכח הדבר ולא יאמר דאין מושג כזה שבשמים אינם יודעים.

ואמר הגרב"ד פוברסקי שבשמים כן יודעים שהרי הקב"ה מוזוג זיווגים, והוא יודע איזו משתייהם ראויה לאותו אדם, וכשהאדם מקדש אחת משתי אחיות הרי הקב"ה החליט איזו משניהם ראויה לו.

בספר דינים והנהגות להחזו"א (פ"ט אות ד') מובא שאחד מבני ביתו של מרן החזו"א שאל אותו על זבוב שהיה מפרפר, והשיב שיש לגמור את מיתתו כדי למנוע צער.

וכשהלכתי כמידי שבת קודש לביתו של מר"ר הגר"א ל שטיינמן זצ"ל הבחנתי בחתול שהתנפל על יונה וניסה לטורפה, וביקשתי מחתני שהלך עימי למנוע זאת משום צער בעלי חיים, וכשהגעתי לבית מרן ראש הישיבה וסיפרתי לו על כך אמר שטוב עשיתי שהרי צער בעלי חיים דאורייתא.

ובספר פאר הדור (ח"א עמוד קע"ה) מובא מהגאון רבי אליהו משה גנחובסקי זצ"ל שסיפר ששמע מהגר"מ קרליץ זצ"ל עד כמה גדולה היתה מידת ההטבה של החזו"א שפעם נפלה חיה טמאה לתוך בור עמוק ונתקעה שם מבלי להיחלץ, ונגע צער זה ללבו של החזו"א ולכך הוא שלשל את עצמו למעמקי הבור והוציאה לחופשי, עד כדי כך היתה מידת החסד וההטבה שקיננה בו.

וממעשה רבותינו זה שמעינן דאין אנו מצווים רק להמנע מלצער את בעלי החיים בידים אלא בכלל החיוב הוא גם למנוע את צערו של הבעל חי, ואולם כ"ז הוא דוקא למ"ד צער בעלי חיים דאורייתא דילפינן ממצוות פריקה שאנו מחוייבים לפרוק את משאו של הבע"ח ולמנוע את צערו (כמבואר ברש"י שבת קכ"ח:).

אבל למ"ד צעב"ח דרבנן כל האיסור הוא דוקא לצער את הבע"ח, אך אין אנו מחוייבים למנוע את צערו, ולכך מבואר בגמ' בב"מ (ל"ב:) דלמ"ד צעב"ח דרבנן בבהמת גוי אינו מחויב בפריקה, וכן נקט האור שמח בדעת הרמב"ם (פ"ג מרוצח ה"ט) דסבירא ליה לרמב"ם שצער בעלי חיים דרבנן שהרי בבהמת גוי הרובצת תחת משאה כתב הרמב"ם שאין חיוב פריקה ובגמ' שם בבבא מציעא מבואר דלמ"ד צער בעלי חיים דאורייתא יש חיוב פריקה גם בבהמת גוי.

ומעשה שהיה עם הגאון המופלא רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל (מובא בספר אגן הסהר עמ' 280) שכשנכנסו הוא והרבנית לביתם בשוכם משמחת נישואיהם קידמם מקק במרכז הבית, ומיהרה הרבנית והביאה את המרסס, אך רבי אברהם סירב לנהוג כך משום צער בעלי חיים, אלא לקח יעה וסילקו לרשות הרבים, ויש לדעת האם מנהגו של הגר"א גנחובסקי הוא רק חומרא בעלמא או שיש בזה מקור לדינא.

והנה חידש הנודע ביהודה (י"ד תנינא סי' י') דאיסור צעב"ח הוא רק לצער את הבעל חי אבל אין איסור בעצם הריגתו ונטילת חיותו, והראיה לכך היא מסוגית הגמ' בחולין (ז:) שמבואר שם שרבי פנחס בן יאיר נקלע לעירו של רבינו הקדוש, וביקש רבי שיבוא לביתו, וכשנכנס בפתח ביתו ראה שיש לו פרדות לבנות, אמר מלאך המוות בביתו ואני יסעוד אצלו, וכששמע רבי את דבריו אמר לו שהוא ימכור את הפרדות, אמר לו 'לפני עוור לא תתן מכשול', אמר לו רבי אני יפקיר אותם, אמר לו אתה מרבה הזקים, אמר לו רבי אני יעקור את פרסותיהם, אמר לו איכא צער בעלי חיים, אמר לו קטילנא להו, אמר לו איכא בל תשחית.

ומקשה הנודע ביהודה אמאי כשאמר רבי 'קטילנא להו' לא ענה לו רבי פנחס בן יאיר כפי שענה לו על עקירת פרסותיהם שיש בזה משום צער בעלי חיים, אלא מוכח דהאיסור הוא רק לצער את הבע"ח ולא להורגם, ובטעם הדבר נראה שהרי בהמשך הזמן הבהמה בלאו הכי תמות ותצטער אז בצער המיתה, וא"כ בהריגתה עכשיו לא עושה לה יותר צער ממה שיהא לה בהמשך, ומה שמקרב מיתתה זה אינו איסור שהרי 'וחי בהם' נאמר באדם ולא בבהמה.

ולפי"ז נראה דמה שהגאון הנ"ל לא רצה להרוג את המקק עם הריסוס הוא לא משום שיש איסור צעב"ח בעצם ההריגה אלא שע"י הריסוס הם מפרפרים זמן רב עד מיתתם ויש להם צער גדול בזה, ומה שלא הרגו אלא השליכו זה משום רגש הרחמים ולא משום האיסור של צער בעלי חיים.

והנה בגמ' בב"מ (ל"ב ע"ב) מבואר דזקן ואינה לפי כבודו אינו חייב במצות פריקה וראיה לכך ממעשה דרבי ישמעאל ברבי יוסי, והקשה הנימוקי יוסף דמה בכך שאינה לפי כבודו הרי יש כאן איסור של צער בעלי חיים, ותירץ בשם הרמב"ן (ב"מ ל"ג ע"א) דעשה דכבוד התורה גובר על איסור צעב"ח, ודחה את דבריו הנימוקי יוסף שהרי 'זקן ואינה לפי כבודו' לא נאמר דוקא על ת"ח אלא כל אדם מכובד שאינו פורק בשלו אינו מחויב לפרוק גם בשל חבירו.

ולכך תירץ הנימוקי יוסף שאין איסור צער בעלי חיים בכל דבר שהוא לצורך האדם, וטעמו דכיון שבעלי החיים נוצרו לצורך בני האדם, לכך הותר לאדם אפי' לצערם בידים כדי להשתמש בהם לצורכו, ומכל שכן שמותר להמנע בשב ואל תעשה מלפרוק את מטענם כשהוא זקן ואינה לפי כבודו (עי' בכ"ז במנחת חינוך מצוה פ'), וכן פסק בתרומת הדשן (ח"ב סי' ק"ה) שבכל דבר שהוא צורך האדם ליכא איסור צער בעלי חיים, ואמנם מדברי הרמב"ן שלא תירץ כן משמע שלא ס"ל הכי, וצ"ב שהרי ודאי דדינא הכי שהרי הותר לאדם לרכוב על בע"ח ולשים עליו משא אף שיש לו צער בזה.

וכן בתוס' בב"מ (שם, ובע"ז יא.) הקשה דכיון שצער בע"ח דאורייתא אמאי עוקרים על המלכים (עוקרים את בהמות המלכים שמתו משום כבוד המלכות) הרי יש בזה איסור דאורייתא של צער בעלי חיים, ותירץ דכבוד המלכים עדיף, ולפי דברי הנימוקי יוסף צריך ביאור מה צריך לזה הרי לצורך תשמיש האדם מותר לצער את הבעלי חיים ולכך יהיה מותר לעקור על המלכים.

אלא שדבריהם אכן מבוארים בחזו"א (או"ח י"ח ז') דכל מה שהותר צעב"ח לצורך האדם הוא דוקא לשימוש שהוא עומד לכך כגון רכיבה ומשא (ואפי' לחלק מן האחרונים ניסויים רפואיים שבכל הדורות עשו כן), אבל לשימושים אחרים לא הותר צעב"ח אפי' לצורך האדם, ולכך הוצרך הרמב"ן לטעם של 'כבוד התורה' ולא כתב כדברי הנימוקי יוסף שהוא משום 'צורך האדם', דמניעת פריקה משום הכבוד אינה נחשבת לצורך רגיל כשאר שימושי של הבע"ח, ואף התוס' סבר כן, ולכך הוצרך לטעם של כבוד המלכות, דעוקרים על המלכים אינו שימוש רגיל שהותר לצורך האדם, אך בנימוקי יוסף מבואר לכאן שצב"ח הותר לכל צורך האדם אפי' שימוש שאינו רגיל.

ויסוד המחלוקת בין הראשונים היא האם צער בעלי חיים לא נאסר כלל לצורך האדם כיון שכל מטרת בריאתם היא למענו, וכיון שאינו נאסר אין מניעה מלהשתמש בהם אף לצער שאינו רגיל, או שזה 'היתר' שהותר צער בע"ח לצורך האדם, אך כ"ז רק לשימושים הרגילים ולא לכל הדברים, ואף להרוג המזיקים כגון כלב המזיק שכתב שו"ע הרב (הל' שמירת גוף ונפש ס"ח) שיתן לו סם המוות, ואין בו משום צער בעלי חיים כיון שמפסיד לו, לכאן אף דרכי המיתה במזיקים תלוי במחלוקת הנ"ל דאם לא נאסר כלל אי"צ לברור צורת הריגה עם פחות צער, אך אם אי"ז אלא היתר אף בבע"ח המזיקים יש להורגם שלא בדרך צער.

ולפי"ז נמצא דמנהגו של הגר"א גנחובסקי תלוי במחלוקת הנ"ל, דאם צעב"ח לא נאסר כלל לצורך האדם אין מניעה מלהשתמש בריסוס אף שיש בזה צער בע"ח, דכיון שאינו נאסר אי"צ לברור את דרכי המיתה בדברים שהם צורך האדם, אך אם זה רק 'היתר' יש מקום לומר שכיון שיכול להורגו ברגע עליו להמנע מלהורגו בדרך של צער שיפרפר עד שימות (אך כ"ז דוקא באופן מקומי אך בהדברה כללית שהיא הדרך היחידה לקטול את כלל המזיקים לכאורה הדבר מותר אף שיש בזה צער לבע"ח).